

2. НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 5–6 КЛАСАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Яценко Таміла Олексіївна
доктор педагогічних наук

2.1. ЗМІСТ І СТРУКТУРА МОДЕЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

«УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА. 5–6 КЛАСИ» ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Українська література як навчальний предмет має особливе значення в системі шкільної освіти. Її специфіка зумовлена сутністю художньої літератури як виду мистецтва, що моделює багатство та різноманіття людського буття в художніх образах. Розуміння образного втілення життєвих явищ, людських характерів, суспільних стосунків сприяє глибокому осягненню ідейно-художнього змісту вершинних творів класичної та сучасної літератури, формуванню духовно-моральних цінностей, розвитку естетичних смаків учнів.

У реаліях Нової української школи навчання української літератури в 5–6 класах орієнтовано на формування компетентних учнів-читачів із усталеною потребою читання високохудожніх творів класичної та сучасної української літератури, здатних критично оцінювати прочитане та застосовувати здобуті знання й уміння у нових навчальних і життєвих ситуаціях.

Компетентнісне навчання української літератури досягається шляхом розкриття можливостей шкільного предмета для формування наскрізних умінь, предметної читацької та ключових компетентностей учнів/учениць.

На засадах компетентнісного підходу та відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти (2020), Типової освітньої програми (2021) в Інституті педагогіки НАПН України підготовлено модельну навчальну програму «Українська література» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти¹ (науковий керівник – Т.О. Яценко), що має гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Завантажити модельну навчальну програму можна за покликанням: <https://lib.iitta.gov.ua/729538/>

Модельну навчальну програму побудовано за тематично-жанровим принципом із дотриманням хронологічної послідовності щодо презентації письменницьких персоналій у межах кожного тематичного розділу. Навчальний матеріал у 5 класі згруповано в таких тематичних розділах: «Вступ», «Малі жанри фольклору та літератури (прислів'я, приказки, загадки)», «Народні та літературні казки», «Минуле українського народу: легенди, перекази, літописні оповіді», «Україна і я»; «Рідна природа», «Світ дитинства», «У пошуках пригод і чудес», «Література рідного краю», «Найцікавіше з літературних новинок», «Узагальнення та систематизація вивченого».

У 6 класі виокремлено такі тематичні розділи: «Вступ», «Міфи прадавньої України», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Мудрість байки», «Ліричні послання Україні», «Різдвяні дива», «Романтика пригод і фантастики», «Поетичне бачення світу», «Дитинство видатних українців», «Гумор і сатира», «Література рідного краю», «Найцікавіше з літературних новинок», «Узагальнення та систематизація вивченого».

Для текстуального розгляду в 5 класі рекомендовано твори фольклору та української класики для читання молодшими підлітками: прислів'я, приказки, загадки, авторські загадки Л. Глібова, народні

¹ Модельна навчальна програма «Українська література» 5–6 класи для закладів загальної середньої освіти / автори: Яценко Т.О. та ін. Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2021. 64 с.

казки, літературні казки І. Франка, Лесі Українки, О. Іваненко, М. Вінграновського, легенди, перекази, літописні оповіді, вірші Т. Шевченка, Б. Лепкого, Олени Пчілки, оповідання І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, драматичний твір Олександра Олеся та твори сучасних українських письменників: казка В. Шевчука, поезія А. Качана, Г. Кирпи, Т. Майданович, уривки повістей Вс. Нестайка, З. МЕНЗАТЮК, оповідання М. Морозенко, О. Сайко.

У 6 класі запропоновано різножанрові твори фольклору, класичної та сучасної української літератури. Із «золотого» фонду української класики передбачено для читання такі твори: міфи прадавньої України, народні календарно-обрядові пісні, байки Г. Сковороди, поезія П. Чубинського, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Вороного, І. Жиленко, М. Вінграновського, оповідання М. Коцюбинського, усмішки Остапа Вишні, уривки роману О. Іваненко. Також рекомендовано твори сучасних українських письменників: праукраїнські міфи в переказах Дари Корній, поезія М. Ткача, Д. Кременя, Л. Костенко, байки М. Годованця, усмішки та небилиці О. Виженка, уривки повістей Лесі Ворониної, Б. Матіяш, О. Гавроша, Володимира Арєнева, Неди Неждани, І. Андрусяка, оповідання М. Павленко.

Художні твори для текстуального розгляду деяких авторів/авторок (зазначено в програмі), зокрема й тексти напам'ять, можуть вивчатися за вибором учителя/вчительки з огляду на читацькі інтереси учнів/учениць.

Твори для позакласного читання подано до кожного тематичного розділу модельної навчальної програми. Учитель/вчителька має можливість формувати в учнів/учениць коло читання впродовж усього навчального року та, орієнтуючись на читацькі та пізнавальні інтереси саме своїх вихованців, проводити один-два такі уроки такого типу на семестр у межах певного тематичного розділу.

Наприкінці кожного семестру передбачено розділ «Найцікавіше з літературних новинок». Необхідно системно проводити такі уроки для ознайомлення учнів/учениць із художніми творами сучасної української літератури. Важливо пам'ятати, що молодших підлітків зацікавлюють тексти, у яких художньо розкрито сучасні підліткові теми, зокрема першого кохання, взаємин із ровесниками. Тобто їм притаманний інтерес до читання творів, серед героїв/героїнь яких вони впізнають себе у вирі повсякденних проблем і життєвих випробувань. Важливо наголосити, що не варто уникати на уроці подій сьогодення, свідками та безпосередніми учасниками яких стали сучасні діти. Але необхідно розповідати про події повномасштабної російсько-української війни та наслідки, спричинені нею, помірковано і розважливо. Окрім того, учителю/вчительці варто завчасно вивчити соціальний паспорт певного класу та психологічні особливості дітей, особливо тих, які вимушено стали внутрішньо переміщеними особами або ж перебували в зоні окупації, втратили рідних чи близьких.

Біографічні відомості про письменників/письменниць рекомендовано обмежити стислими довідками про основні факти життя і творчості, що можуть зацікавити учнів/учениць. Радимо акцентувати на активній громадянській позиції, патріотизмі українських письменників/письменниць, національних і загальнолюдських ідеалах, утілених у їхніх творах. Водночас залучення біографічного контексту повинно сприяти глибокому розкриттю змісту художнього твору, а не відволікати школяра/школярку від сприйняття самодостатнього літературного явища.

У програмі забезпечено етапну наступність і безперервність вивчення понять теорії літератури в процесі роботи з художнім текстом. Визначено мінімально необхідне коло теоретико-літературних понять, формування та поглиблення яких буде методично доцільним під час вивчення творів певного програмового розділу.

У процесі роботи над текстами художніх творів рекомендовано використовувати твори інших видів мистецтва – живопису, музики, скульптури, кіно тощо, якщо вони мають ідейно-тематичну спорідненість із виучуваними творами літератури або ж є їх інтерпретацією в інших видах мистецтва. Міжмистецька взаємодія сприятиме цілісному осмисленню учнями/ученицями художніх

творів. Важливо, щоб звернення до творів інших видів мистецтва було вмотивованим і методично доцільним.

До кожного тематичного розділу запропоновано види організації навчальної діяльності різного рівня складності: репродуктивні, пізнавально-пошукові та творчі. Ця рубрика має рекомендаційний характер і передбачає широке залучення методичного арсеналу та врахування педагогічного стилю конкретного вчителя/вчительки. В умовах дистанційного навчання види організації навчальної діяльності можуть зазнавати суттєвих змін.

На основі чинної модельної навчальної програми «Українська література» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (науковий керівник – Т.О. Яценко) підготовлено навчальні програми з української літератури для 5 та 6 класів. Завантажити навчальну програму з української літератури для 5 класу можна за покликанням: <https://lib.iitta.gov.ua/732134/>, для 6 класу – <https://lib.iitta.gov.ua/736144/>.

2.2. ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 5–6 КЛАСАХ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

До означеної модельної навчальної програми розроблено календарно-тематичне планування вивчення української літератури в 5 класі та календарно-тематичне планування вивчення української літератури 6 класі. Завантажити календарно-тематичні планування можна за покликанням: <https://lib.iitta.gov.ua/726157/> (5 клас), <https://lib.iitta.gov.ua/736233/> (6 клас).

Методично продуманою є структура календарних планувань: «Дата», «Зміст навчального матеріалу», «Теорія літератури», «Мистецький контекст», «Міжпредметні зв'язки», «Позакласне читання».

У плануванні на 70 навчальних годин (орієнтовно 2 тижневі години) передбачено проведення уроків різного типу: текстуального вивчення художніх творів – 54 год., розвитку мовлення – 4 год. (у межах годин на текстуальне вивчення), виразного читання – 4 год., позакласного читання – 4 год., вивчення літератури рідного краю – 2 год., узагальнення та систематизації вивченого – 2 год. Окрім того, відведено 2 години резервного часу, який учитель/вчителька зможе використати на один із типів уроків залежно від конкретних навчальних завдань.

Отже, у календарних плануваннях, на відміну від усталених, збільшено кількість годин на виразне читання, що є надзвичайно важливо для адаптаційного періоду навчання. Виразне читання передбачає не лише читання напам'ять, а й інші види читання, зокрема ланцюжком, читання із зупинками, вибіркоче, коментоване, читання з маркуванням тексту, в особах, у парах.

Вивчення літератури рідного краю запропоновано в кожному семестрі. Такі уроки варто проводити не в кінці семестру, а в межах розділів, тематично споріднених із основним змістом модельної навчальної програми.

Уроки позакласного читання рекомендовано організовувати саме до тих програмових розділів, що викликають найбільший читацький інтерес учнів/учениць.

Деякі поняття теорії літератури вказано для опрацювання в межах декількох навчальних занять, що відтворено у структурі планування.

Рубрика «Мистецький контекст» має рекомендаційний характер і вміщує твори різних видів мистецтва, розгляд яких сприятиме цілісному осмисленню виучуваного художнього твору.

У рубриці «Міжпредметні зв'язки» вказано орієнтовні навчальні теми з інших навчальних предметів, зокрема із зарубіжної літератури, української мови, іноземної мови, предметів громадянської та історичної освітньої галузі, мистецтва (образотворчого, мистецтва, музичного мистецтва), звернення до яких є необхідним для глибокого осмислення художніх творів.

2.3. ПІДРУЧНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 5–6 КЛАСІВ: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Відповідно до нової модельної навчальної програми з української літератури підготовлено підручники «Українська література. 5 клас»¹ (автори – Т.О. Яценко, В.І. Пахаренко, О.А. Слижук; гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», наказ МОН України № 140 від 8 лютого 2022 р.) і «Українська література. 6 клас»² (автори – Т.О. Яценко, В.І. Пахаренко, О.А. Слижук; гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», наказ МОН України № 254 від 8 березня 2023 р.), Підручники успішно пройшли апробацію в пілотних класах НУШ.

Ознайомитися зі змістом і структурою підручника «Українська література. 5 клас» можна за покликанням: <https://lib.iitta.gov.ua/731725/>, підручника «Українська література. 6 клас» – за покликанням: <https://lib.iitta.gov.ua/736084/>.

В основу їх концепції покладено ідеї особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного та культурологічного підходів.

У підручниках дотримано системність щодо компетентісно орієнтованих навчальних завдань для роботи учнів/учениць із текстом художнього твору, змістовності та доступності біографічних матеріалів про письменників/письменниць відповідно до особливостей вікового сприймання, наявності необхідного літературознавчого та мистецького матеріалу для глибокого осмислення ідейно-художньої цінності творів.

Дидактико-методичний потенціал підручників забезпечує можливість формування предметної читацької компетентності як інтегрованого результату навчальних досягнень учнів-читачів, пов'язаних із читацькою діяльністю: здатність до осмисленого здобуття предметних знань і вмінь, передбачених конкретною програмовою навчальною темою та шкільним курсом літератури загалом; система ціннісно-світоглядних та естетичних орієнтацій, сформованих на матеріалі високохудожніх творів; здатність учнів до цільового застосування предметних знань, умінь і способів діяльності в нових навчальних і життєвих ситуаціях. Структурними компонентами предметної читацької компетентності як дидактичної категорії є культурний, літературознавчий, інтерпретаційний, аксіологічний, творчо-мовленнєвий, що диференційовані в програмових рубриках означеної чинної модельної навчальної програми та змістовому наповненні підручників.

Формуванню предметної читацької компетентності учнів/учениць сприяють художні тексти, навчальний матеріал і методичний апарат підручників. Тобто, у змістовому та методичному аспектах сутнісні ознаки предметної компетентності для п'ятикласників/шестикласників конкретизуються як початкове розуміння специфіки літератури як мистецтва, розвиток стійкого інтересу до читання творів української літератури, удосконалення навичок виразного читання, знання змісту художніх творів, обов'язкових для текстуального вивчення, та початкових відомостей про життя і творчість українських письменників/письменниць, набуття елементарних умінь аналізу художніх творів, засвоєння основних понять із теорії літератури, розвиток усного й писемного мовлення учнів/учениць.

Зміст і структуру підручників розроблено з урахуванням читацькоцентричного і текстоцентричного принципів.

Читацькоцентричний принцип у підручниках реалізовано зокрема в рубриці «Читацький путівник», із якої розпочинається вивчення кожного нового програмового розділу. Призначення рубрики – доступно означити читацькі орієнтири для опрацювання художніх текстів.

¹ Яценко Т.О., Пахаренко В.І., Слижук О.А. Українська література: підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: ВД «Освіта», 2022. 256 с.

² Яценко Т.О., Пахаренко В.І., Слижук О.А. Українська література: підруч. для 6 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: ВД «Освіта», 2023. 256 с.

Розвитку предметної читацької компетентності та реалізації читацькоцентричного принципу сприяє рубрика «Ти вже знаєш», змістове наповнення якої орієнтоване на актуалізацію здобутих предметних знань і вмінь, що є підґрунтям для набуття учнями/ученицями нового читацького досвіду і поглиблення вмінь аналізу художніх творів.

На відміну від усталених підходів у структурі підручників передбачено художній текст як першоелемент. Тобто, текстоцентричний принцип визначає таку організацію читацької діяльності учнів/учениць, що дає їм змогу самостійно сформулювати первинне читацьке враження про художній твір, а потім ознайомитися з біографічними відомостями про його автора/авторку чи іншим навчальним матеріалом. Такий підхід забезпечує формування предметної читацької компетентності учнів/учениць, а саме: глибоко осягнути ідейно-художній зміст вивчених творів, виявити конкретно-історичне та загальнолюдське значення створеного письменником/письменницею, сприяє формуванню морально-етичних цінностей, розвитку пізнавальних інтересів та естетичного смаку школярів/школярок.

Розуміючи важливість цілісного сприймання художнього твору, у підручниках враховано результати досліджень психологів і спостереження вчителів-словесників щодо притаманного сучасним учням/ученицям кліпового мислення, що характерне для дітей цифрового суспільства. З огляду на це, на полях художніх текстів у підручниках свідомо розміщено рубрику «Поміркуй!», що вміщує компетентнісно орієнтовані запитання і завдання (репродуктивні, частково-пошукові) на розуміння прочитаних епізодів і твору в цілому. Зокрема зосереджується увага на важливих подіях, учинках героїв/героїнь, зовнішності та характеру персонажів, описах природи, інтер'єру, використанні художніх засобів та їх значенні, що є важливим для глибокого осмислення твору. Учні/учениці, які зосереджені на перебігу подій у художньому творі, можуть у процесі його читання не акцентувати увагу на запитаннях і завданнях цієї рубрики, а повернутися до роботи над текстом після цілісного прочитання твору.

Навчальний матеріал рубрики «Літературознавчий клуб» сприяє формуванню в учнів/учениць уявлення про автора/авторку літературного твору як людину, митця, громадянина. Достовірність фактів, освітньо-виховна значущість біографічного матеріалу, відповідність віковим особливостям сприймання і пізнавальним можливостям учнів/учениць молодшого підліткового віку визначають сутність цієї рубрики літературознавчого характеру.

Рубрика «Літературознавчий словничок», що пропонується в межах інформації про письменника/письменницю, орієнтує на літературознавчий компонент предметної читацької компетентності. Для її послідовного формування у доступному для розуміння учнями/ученицями 5 і 6 класів викладі подано тлумачення понять теорії літератури.

Для розвитку в учнів/учениць умінь дослідницької діяльності як сутнісної ознаки предметної читацької компетентності в підручниках передбачено рубрику «Читай і досліджуй!», де запропоновано компетентнісно орієнтовані завдання, творчі індивідуальні та групові проєкти. Їх виконання організовується за вибором, із обов'язковим врахуванням рівня сформованості читацької компетентності учнів/учениць.

Підручники мають вагомий дидактичний потенціал для формування ключових компетентностей учнів/учениць. Конкретизуємо прикладами.

Невичерпний потенціал для формування ключової компетентності «Вільне володіння державною мовою» мають перш за все самі високохудожні тексти, рекомендовані для текстуального вивчення. Окрім того у підручниках зокрема передбачено рубрику «Мовна скарбничка», змістове наповнення якої спрямоване на розвиток компетентних учнів-мовців, їхнього вміння усно і письмово висловлювати свої думки й почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти.

Наприклад, у підручнику 5 класу запропоновано такі завдання: «Пригадай, що таке пряме та переносне значення слова. Зверни увагу, що слова в прислів'ях і приказках вживаються як у прямому, так і у переносному значеннях. Наведи приклади використання слів у творах малих жанрів

фольклору в різних значеннях»; «Подумай над походженням слова «казка». Поясни, як воно утворилося», «Пригадай, що таке прикметник. Яке значення мають прикметники в мові? Знайди у тексті казки «Лелія» прикметники, за допомогою яких Леся Українка передає красу квітів. Продовж синонімічний ряд прикметників, якими можна схарактеризувати Лелію: біла, запашна, красива...».

У процесі текстуального опрацювання праукраїнських міфів у 6 класі для їх осмисленого розуміння та збагачення словникового запасу важливо пояснити учням/ученицям значення архаїзмів (покуть, коровай, лик, клуня, трапеза). Вивчаючи у 6 класі українські народні пісні, учні/учениці повинні пригадати визначення пестливих слів і пояснити їх значення у текстах веснянок. У процесі вивчення поезії М. Ткача «Моя Україна» акцентуємо увагу шестикласників/шестикласниць на понятті «звертання» та пропонуємо пояснити їх сутність, знаки пунктуації у тексті вірша.

Формування ключової компетентності «Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами» ґрунтується на вмінні здійснювати комунікацію на основі знання лексики, граматики і норм мови, а також зокрема й умінні особистості порозумітись у міжкультурному середовищі. Так, у «Мовній скарбниці» до навчальної теми в 5 класі, присвяченої вивченню оповідання М. Морозенко «Вірність Хатіко», запропоновано завдання: «Із тексту оповідання ти дізнався/дізналася, що слово «хаті» в перекладі з японської мови означає «восьмий». Це ім'я стало символом вірності й відданості своєму другові. Цікаво, що в українській мові є понад 50 слів, запозичених з японської, як-от: суші, дзюдо, карате, васабі, оригамі та інші. Звернись до словника іншомовних слів і довідайся, які ще слова мають японське походження». Окрім того, виконання такого завдання частково-пошукового характеру сприятиме формуванню в п'ятикласників/п'ятикласниць уміння здобувати і опрацьовувати інформацію з різних джерел, критично осмислювати її та використовувати в комунікації для обстоювання власних поглядів.

Формуванню ключової математичної компетентності, що визначається як здатність застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті, сприяє навчальний матеріал підручників. Зокрема, зосереджено увагу на важливості формування в учнів/учениць уміння трансформувати словесну інформацію в графічну, розуміти схематичні зображення та відтворювати їх у текстові повідомлення. Наприклад, продуктивному засвоєнню навчальної теми в 6 класі про українські календарно-обрядові пісні сприяють схеми про основні ознаки фольклору та річне коло основних обрядів і календарно-обрядових пісень.

В основі ключової компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій – формування наукового світогляду учнів. Дослідницьке завдання із рубрики «Читай і досліджуй!», рекомендоване учням/ученицям 5 класу в процесі вивчення історичного оповідання С. Плачинди «Богатирська застава», сприятиме набуттю учнями/ученицями досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі здобутої інформації: «Одне із застарілих слів, що зустрілося тобі в цьому оповіданні – десниця. Про його значення йшлося в рубриці «Мовна скарбничка». Проведи невеличке дослідження: зіскануй QR-код і довідайся, чому назва однієї з найбільших і найпрекрасніших річок України – Десна, співзвучна зі словом десниця».

Науково-фантастичні твори сучасних письменників Володимира Арєнєва «Сапієнси», Неди Неждани «Зоряна мандрівка», що вивчаються у 6 класі, посилюють дидактичні можливості для розвитку цієї ключової компетентності. Наприклад, у рубриці «Читай і досліджуй!» до повісті «Сапієнси» запропоновано пізнавальне завдання «Марсіанські хроніки школи мореплавства», алгоритм виконання якого чітко подано в підручнику. Завдання рубрики «Читацьке дозвілля» рекомендує учням/ученицям перегляд науково-пізнавального відео за вказаним у підручнику QR-кодом, що дозволить почути звуки космосу та використати їх для супроводу виразного читання фрагментів художнього твору.

Інноваційність є важливою особистісною якістю сучасної людини, яка може адаптуватися у динамічно змінному світі. В основі інноваційності як ключової компетентності – здатність особистості реагувати на зміни та долати труднощі. Так, вивчаючи в 5 класі народну казку «Яйце-райце», учням/

ученицям варто подумати над таким питанням: «Завдяки чому головним героям та героїням казки вдалося подолати перешкоди на своєму шляху?». А в процесі опрацювання повісті В. Нестайка «Чарівні окуляри» передбачено формування вміння мотивувати себе та розвивати стійкість і впевненість, щоб навчатися досягати успіхів: «Згадай пригоди, що траплялися з тобою у школі. Як друзі/подруги тобі допомагають? Чи маєте ви якісь корисні заняття після уроків?».

Вихованню у школярів/школярок любові до природи, розуміння необхідності охороняти її сприяють художні твори, текстуальне опрацювання яких орієнтує на формування ключової екологічної компетентності. Так, тема екології знайшла художнє відображення в казці О. Іваненко «Цвітарінь» із тематичного розділу для 5 класу «Рідна природа». Глибокому осмисленню цього твору допомагають такі компетентнісно орієнтовані запитання і завдання рубрики «Поміркуй!»: «За допомогою яких художніх засобів О. Іваненко описує, як прокльовуються пташенятка? Які почуття виникають у тебе під час прочитання цього епізоду казки? Чи доводилося тобі бачити пташенят у гніздечку? Намалюй їх або опиши за допомогою слів. Напевно, ти знаєш, що пташенят ніколи не можна торкати, навіть наближатися до їхнього гнізда. Поясни, чому?».

Дослідницькі завдання рубрики «Читай і досліджуй!», рекомендовані зокрема в процесі вивчення в 5 класі казки М. Вінграновський «Гусенятко», також сприяють вихованню турботливого ставлення до тварин: «Тема гармонійного співіснування природи й людини є надзвичайно актуальною. Задля власного внеску в збереження довкілля пропонуємо тобі виготовити рекламний плакат або ж створити відеоролик про важливість охорони природних ресурсів Землі, її тваринного і рослинного світу. Презентуй свої напрацювання однокласникам/однокласницям – розмісти його на спеціальному стенді в своїй школі або ж у будинку, в якому ти мешкаєш. Допоможи птахам! Ти можеш виготовити для них шпаківні або ж годівнички та кожного дня насипати туди зерно чи крихти хліба». Аналогічні завдання для формування екологічної компетентності передбачено й під час ознайомлення з оповіданням М. Морозенко «Вірність Хатіко»: «Створи фотоколаж «Друзі, які завжди поруч». Для цього сфотографуй тваринок, які живуть у твоєму дворі, та напиши історію про одну із них. Презентуй свою роботу в класі. Можливо, хтось із твого класу захоче стати власником безпритульної тваринки».

Так, у процесі вивчення в 6 класі байки М. Годованця «Голуб і Лелека» у рубриці «Читай і досліджуй!» запропоновано завдання пошукового характеру: «Дізнайся, які перелітні птахи проводять літо у твоїй місцевості. Пригадай, що ти знаєш про це з уроків курсу «Пізнаємо природу» або «Довкілля». Відшукай додаткову інформацію в бібліотеці або в рекомендованих учителем/учителькою інтернет-джерелах. Результати дослідження презентуй на уроці».

Сутність ключової інформаційно-комунікаційної компетентності – це сформовані вміння впевнено й відповідально використовувати цифрові технології в навчанні та життєвих ситуаціях.

У процесі опрацювання в 5 класі навчальних тем залучено різноманітні цифрові додатки. Вони дають змогу учням/ученицям отримати допоміжну інформацію задля глибокого засвоєння програмового матеріалу через сканування QR-кодів, застосування цифрових сервісів Word It Out, Write Comics. Наприклад, для переконливішої мотивації учнів/учениць ознайомитись із казкою Лесі Українки «Лелія» запропоновано пропедевтичне завдання: «У казці, з якою ти зараз ознайомишся, діють незвичайні персонажі. Хто вони? Здогадайся, прочитавши заголовок твору. Свої передбачення оформи у вигляді «хмари слів»: намалюй або ж скористайся цифровим сервісом Word It Out тощо». Під час вивчення в 5 класі мариністичної поезії А. Качана у рубриці «Читай і досліджуй!» запропоновано: «Зіскануй QR-код і ти зможеш віртуально зустрітись з письменником А. Качаном. Чим запам'ятались тобі ці зустрічі?».

У підручнику 6 класу для глибокого засвоєння програмового матеріалу передбачено застосування цифрових сервісів. Наприклад, у процесі вивчення повісті Лесі Ворониної «Таємне товариство боягузів, або Засіб від переляку № 9» вказано на можливості цифрового ресурсу «Mind Map» і рекомендовано за його допомогою укласти карту пригод головного героя твору.

Сканування означених QR-кодів для доступу до необхідної навчальної інформації як один із прийомів формування ключової інформаційно-комунікаційної компетентності передбачено в методичному апараті та рубриках підручників. Так, вивчаючи поезію Лесі Українки в 6 класі, рекомендуємо учням/ученицям через сканування QR-коду здійснити віртуальну екскурсію до музею письменниці в Ялті. Для виконання завдання рубрики «Читай і досліджуй!» на уроці вивчення вірша Т. Шевченка «І досі сниться...» шестикласникам/шестикласницям запропоновано скористатися матеріалами інтернет-джерел, рекомендованими вчителем/вчителькою, та добрати пейзажі українських художників, якими можна проілюструвати декламування цієї поезії.

Матеріалом рубрика «Читацьке дозвілля» учні/учениці зможуть скористатися за допомогою QR-коду та перейти на цифровий додаток до підручника, де розміщено екранізації літературних творів, мультфільми до вивчених художніх творів, запропоновано відвідування музеїв, прослуховування музики тощо.

Формування здатності знаходити можливості для навчання і саморозвитку – ознака ключової компетентності «навчання впродовж життя», розвиток якої передбачено під час виконання дослідницьких завдань. Так, у процесі вивчення в 5 класі розділу, присвяченого народним і літературним казкам, важливо актуалізувати знання учнів/учениць про цей жанр і запропонувати їм поділитися інформацією з однокласниками/однокласницями: «Які народні казки відомі тобі з початкової школи? Яка з них стала твоєю улюбленою? Чому? Коротко розкажи її своїм друзям»; «Які звичаї та традиції українців знайшли відображення в народній казці «Яйце-райце»?»; «Чи відомо тобі, хто такий «премудрий Соломон»? Якщо так, то розкажи своїм однокласникам/однокласницям, якщо ні – довідайся у вчителя/вчительки. Подумай, чому І. Франко називає Лиса Микиту іменем древнього царя, постать якого стала уособленням мудрості».

У 6 класі у рубриці «Читай і досліджуй!» до казки Б. Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії» подано тлумачення імені «Лілія» і запропоновано підготувати інформацію про значення власного імені.

Виховання в учнів/учениць любові до України, рідного краю, пошанування української мови, поваги до національних традицій і символів українського народу, історичних образів українців – борців за національну незалежність – особистісні якості, що в основі визначень ключових громадянської та соціальної компетентностей. Патріотичне спрямування має рубрика «Читацький путівник» у підручнику 5 класу до розділу «Україна і я», де в зверненні до учнів/учениць зазначається: «Для кожної людини в світі рідний край – наймиліший. А за що ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Напевно, немає жодного письменника або письменниці, які б не змалювали у своїх творах Батьківщину, її людей, природу, які б не захоплювалися нею, не турбувалися про неї. Адже рідна земля дорога серцю – як рідна мати. У цьому розділі ти більше довідаєшся про життя і творчість найвидатнішого українця – Тараса Шевченка. Прочитаєш поезію Богдана Лепкого та ознайомишся з творами сучасної поезії, у яких оспівано український край. Ти почнеш відкривати для себе найголовніші секрети поетичного мистецтва».

Формуванню цих ключових компетентностей п'ятикласників/п'ятикласниць також сприяє вивчення оповідання З. Мензатюк «Мій тато став зіркою», трагічний і зворушливий сюжет якого не може залишити учнів/учениць байдужими. Так, навчальний матеріал рубрики «Мовна скарбничка» спонукає школярів до роздумів про гідність як важливу рису характеру людини: «В оповіданні «Мій тато став зіркою» йдеться про історичні події, які називають Революцією гідності. А що таке гідність? Це повага людини до себе та інших. Ця людська якість зумовлена тим, що кожна особистість самоцінна й неповторна». А рубрика «Поміркуй!» пропонує виконання завдання із залученням суб'єктивного досвіду: «Гідність виявляється щоденно у маленьких і великих учинках. Яких саме? На підтвердження цієї думки наведи приклади з відомих тобі літературних творів та з власного життєвого досвіду».

У 6 класі ефективному формуванню ключових громадянської та соціальної компетентностей сприяють художні твори програмових тематичних розділів «Міфи прадавньої України», «Народні

пісні. Календарно-обрядові пісні», «Ліричні послання Україні», а також навчальний матеріал і методичний апарат до них. Наприклад, вивчення Державного Гімну України супроводжується цікавою та водночас доступною для сприйняття шестикласниками розповіддю про його автора П. Чубинського як патріота та громадянина, про історію створення та утвердження Державного Гімну, його значущість у сьогоднішні.

Прикладом формування ключової громадянської компетентності є робота на уроці, присвяченому вивченню в 6 класі патріотичної лірики Д. Кременя. У рубриці «Читай і досліджуй!» пропонується підготувати добірку творів такої тематики, висловити свої враження про патріотичні твори, виразно процитувати та продекламувати їх у класі.

У рубриці «Мовна скарбничка» щодо вивчення творчості Остапа Вишні акцентується на вихованні пошанування до української мови як однієї із особистісних якостей громадянської компетентності: «Заборони української мови як однієї з ознак самостійності нації, тривали від 1627 року. Тоді за наказом російського царя спалювали церковні книги, надруковані в Україні. Продовжувався лінгвоцид і в XIX ст., як то описано в оповіданні Остапа Вишні. А під час російської агресії на Україну, що розпочалася 24 лютого 2022 року, на тимчасово окупованих територіях загарбники також знищували українські книжки».

Підручники мають виразну культурологічну спрямованість. Тематична і жанрова спорідненість літературного твору та творів інших видів мистецтва дозволяє показати широту аналізу та інтерпретації художнього твору, сприяє формуванню ключової культурної компетентності учнів/учениць.

Пізнавальна і доступна навчальна інформація про українські культурні надбання (репродукції картин, фото скульптури, архітектурних пам'яток, коротка характеристика художніх полотен і музичних творів тощо), що представлена в рубриці «У колі мистецтв», допомагає формуванню читацьких умінь проводити мистецькі паралелі в процесі роботи над художнім текстом.

Під час ознайомлення зі вступною навчальною темою у 5 класі про значущість читання і книжок у житті людини акцентується на важливості різних видів мистецтва. Зокрема зазначається, що «серед них – музика, живопис, скульптура, архітектура, театр, кіно та інші. Та головне, що об'єднує справжні твори мистецтва різних видів, – це їхня мистецька цінність, пізнавальне, виховне, естетичне значення, яке вони мають для людей».

Формуванню в учнів/учениць здатності розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у багатоманітних культурах через різні види мистецтва, що є в основі культурної компетентності, сприяють завдання репродуктивного та пошукового характеру. Як-от у процесі вивчення в 5 класі казки Лесі Українки «Лелія»: «Розглянь картину К. Білокур «Квіти за тином». Поділися своїми враженнями про цей твір зі своїми однокласниками/однокласницями. Знайди в тексті казки «Лелія» опис грядочки з квітками Мар'яни. Чи нагадує тобі опис цих квітів зображення на картині художниці? Чим саме? Зверни увагу на виразність білого кольору в тексті казки та на полотні».

Про синтез мистецтв йдеться в навчальному матеріалі підручника до літературної казки «Чотири сестри» В. Шевчука, що вивчається в 5 класі: «Мотив зміни пір року є традиційним у різних видах мистецтва. Ти вже переконалась/переконався у цьому, читаючи літературну казку Валерія Шевчука, слухаючи музику Антоніо Вівальді, переглядаючи ілюстрації Ольги Рубіної та картину «Пробудження» Ольги Ковтун».

У 6 класі під час вивчення поезії І. Жиленко для візуалізації віршів новорічно-різдвяної тематики рекомендовано розгляд картин відомого українського художника М. Глуценка.

Синтез мистецтв реалізовано в навчальному матеріалі до вивчення в 6 класі оповідання М. Коцюбинського «Ялинка». У рубриці «У колі мистецтв» йдеться про відтворення теми Різдва та його традицій у творчості багатьох митців. Акцентується увага учнів/учениць на роботах українських художників, зокрема митця XIX ст. К. Трутовського «Колядки в Україні» та сучасного художника А. Ліпатова «Різдво». Мистецькі паралелі проведено з українським музичним мистецтвом – першою українською оперою-колядкою «Різдвяна ніч», створеною композито-

ром кінця XIX – початку XX ст. М. Лисенком. Завдання з урахуванням міжмистецької взаємодії передбачено для осмислення вивченого культурологічного матеріалу: «Різдвяна картина якого з художників справила на тебе найбільше враження? Поясни чому. Визначись зі своїм сусідом по парті, який музичний фрагмент хто з вас послухає: уривок опери М. Лисенка «Різдвяна ніч», фрагмент музичного фільму «Різдвяна історія з Тіною Кароль». Для цього зіскануй QR-код. Поділіться своїми враженнями. Подумайте, чому тема різдвяних свят така популярна і в літературі, і в живописі, і в музиці різних часів».

Розвитку ініціативності як сутнісної ознаки ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» допомагатиме методично продуманий навчальний матеріал і запитання на розвиток критичного мислення. Такі завдання сприяють виробленню в учнів/учениць уміння розв'язувати проблеми, спроможності використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності. Наприклад, у процесі вивчення в 5 класі оповідання О. Сайко «Гаманець» учням/ученицям запропоновано цікаво та корисно провести читачьке дозвілля: «Мабуть, у твоїй школі проходять різні благодійні акції. Кошти, що збирають на таких заходах, зазвичай перераховують тим, хто надзвичайно цього потребує. Завчасно підготуйся до такої чергової акції – змайструй якийсь виріб чи приготуй тістечка, печиво, щоб продати на шкільному ярмарку та передати кошти на благодійність. Ти відчуєш справжнє щастя, коли зрозумієш, що зробив/зробила невеличкий внесок у добру справу».

Розвитку ініціативності допомагатиме інтерактивне завдання рубрики «Читацьке дозвілля» у процесі вивчення в 5 класі поезії П. Тичини: «Виразно прочитай вірш із однокласниками/однокласницями. Попрацюйте у групах. Хай перша група читає текст, а друга – повторює третій рядок кожної строфи, а всі разом дзвінко підхоплюйте останні два слова строфи. Так у вас і з'явиться хор класних дзвіночків!».

Під час під час вивчення байок Г. Сковороди в 6 класі також передбачено розвиток цієї ключової компетентності. Так, у рубриці «Читацьке дозвілля» запропоновано учням/ученицям долучитися до збору макулатури, щоб виручені від того кошти перерахувати на рахунок із відновлення знищеного російськими окупантами Національного літературно-меморіального музею Г. Сковороди».

Отже, підручники української літератури для 5 і 6 класів, як у змістовому, так і в методичному аспектах орієнтовані на реалізацію компетентнісного підходу, концепти якого задекларовано в новому Державному стандарті базової середньої освіти.

2.4 ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ/УЧЕНИЦЬ

5–6 КЛАСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ

УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Одним із інструментів підвищення якості шкільної літературної освіти є формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць. Такий вид оцінювання дозволяє прослідкувати процес досягнення учнем/ученицею навчальних цілей і надає можливість своєчасно його корегувати.

Технологія формувального оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць закладена в навчальні посібники «Зошит моїх досягнень Українська література. 5 клас»¹ (автори: Т.О. Яценко, Г.М. Івашина; видавництво «Освіта») і «Українська література. 6 клас. Зошит моїх досягнень»² (ав-

¹ Яценко Т.О., Івашина Г.М. Зошит моїх досягнень. Українська література. 5 клас. Київ: ВД «Освіта», 2022. 64 с.

² Яценко Т.О., Івашина Г.М., Тригуб І.А. Українська література. 6 клас. Зошит моїх досягнень. Київ: Грамота, 2023. 64 с.

тори: Т.О. Яценко, Г.М. Івашина, І.А. Тригуб; видавництво «Грамота»). Фрагменти Зошитів подано в Додаток 1, Додаток 2.

Зошити укладено відповідно до чинної модельної навчальної програми «Українська література» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (науковий керівник – Т. Яценко) і підручників «Українська література. 5 клас» (автори: Т.О. Яценко, В.І. Пахаренко, О.А. Слижук), «Українська література. 6 клас» (автори – Т.О. Яценко, В.І. Пахаренко, О.А. Слижук) із урахуванням «Рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти».

Представлено організацію навчальної діяльності, зорієнтовану на визначення, досягнення освітніх потреб учнів/учениць і підтримання їхньої індивідуальної освітньої траєкторії.

Творчо враховано досвід формування оцінювання у фінських школах. Запропоновано визначення особистісно значущих навчальних цілей і шляхів їх досягнення у межах програмових навчальних тем.

Подано різнорівневі запитання та завдання в тестовій формі, завдання пошуково-дослідницького характеру, творчі завдання для поточного оцінювання роботи над художніми творами та семестрові діагностувальні роботи, що сприятиме формуванню предметної і ключових компетентностей учнів/учениць.

Кількість завдань для виконання учнями/ученицями в межах поточного оцінювання визначає учитель/вчителька, ураховуючи читацькі, пізнавальні інтереси та можливості учнів/учениць.

Запропоновано кожне правильно виконане тестове завдання рубрики «Тестування» (Зошит 5 клас) і «Мої знання» (Зошит 6 клас) оцінювати 1 балом (максимально загалом 6 балів), завдання рубрик «Пошук, дослідження, спілкування» (Зошит 5 клас), «Мої вміння та дослідження» (Зошит 6 клас), «Власна творчість» (Зошит 5 клас), «Моя творчість» (Зошит 6 клас) – до 3 балів.

Важливо, що саме вчитель/вчителька визначає максимальну можливу кількість балів за виконані учнями/ученицями завдання, ураховуючи мету навчальної ситуації.

Завдання рубрики «Мої навчальні цілі» та рубрики на рефлексію «Мої здобутки та перспективи» не передбачають оцінювання, оскільки орієнтовані на побудову та самоспостереження учня/ученицями за власною освітньою траєкторією.

Семестрові діагностувальні роботи укладено відповідно до чотирьох груп результатів, визначених Державним стандартом базової середньої освіти та методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць 5–6 класів. Порядковий номер завдання кожної із груп результатів відповідає критеріям, зазначеним у таблицях «Зведені результати навчальних досягнень учня/учениці. Орієнтири оцінювання за рівнями», та передбачає максимальне оцінювання у 2 бали. Тобто, максимальна сума балів за кожну групу результатів може становити 12 балів.

Пункти 3.6 (Дотримання засад академічної доброчесності під час письмової взаємодії) та 4.6 (Дотримання норм літературної мови в усній взаємодії) оцінюються на основі виконаних попередніх завдань, відповідно 3.1–3.5 та 4.1–4.5.

Загальна оцінка результатів навчання визначається сумою балів 4-х груп результатів навчальних досягнень та враховує поточне оцінювання, виконання індивідуальних і групових творчих проєктів тощо.

Для проведення семестрових діагностувальних робіт може бути використано як окремий урок, так і фрагмент уроку для оцінки певної групи результатів.

Для ефективної організації навчальної діяльності учнів на уроках української літератури в 6 класі також підготовлено методичний посібник «Українська література. 6 клас. Книга для вчителя» (автори: Т.О. Яценко, Н.В. Немировська, І.Ю. Ковалінська; видавництво «Грамота»).

Отже, новий зміст шкільного курсу української літератури для 5–6 класів і сучасне навчально-методичне забезпечення засвідчують реалізацію інноваційних підходів до організації освітнього процесу в реаліях Нової української школи.

ДОДАТОК І

Фрагмент «Зошит моїх досягнень. Українська література. 5 клас» Леся Українка «Лелія»

I. Цілевизначення. Перш ніж читати казку «Лелія», проклади ланцюжок цілей, аби рухатися до власної мети та допиши подані речення.

1. Читаючи казку «Лелія», я хочу дізнатися більше про
2. Я хочу зрозуміти
3. Я хотів би/хотіла б розвинути навички

II. Тестування. Запропоновані завдання допоможуть тобі стати компетентним читачем/компетентною читачкою. Опрацьовуй їх самостійно, у парах чи у групах із однокласниками та однокласницями або ж разом із учителем/вчителькою.

1. Упиши до квадратика літеру, що означає правильний варіант відповіді.

1. Якою квіткою став Павлусь?
А трояндою, **Б** бузком, **В** маком, **Г** нарцисом
2. Який персонаж казки «Лелія» жаліється словами: «Ой, не красне воно, не красне, – життя наше нещасне»?
А мати Павлуся, **Б** Мар'яна, **В** Катруся, **Г** сестри Лелії
3. Панночка з казки Лесі Українки «Лелія» не почувається щасливою, бо вона:
А не вміє любити і цінувати те, що має **Б** не хоче жити у своєму будинку
В не має друзів **Г** не любить аромату квітів
4. Яке враження на Павлуся справила майстерня, де виготовляли квіти?
А він засмутився **Б** він був приємно вражений
В він здивувався **Г** йому там сподобалося
5. Казка Лесі Українки «Лелія» навчає всьому, окрім:
А жити в злагоді з природою, цінувати красу **Б** почуватися щасливим
В любити тварин **Г** сумлінно працювати

2. Установи відповідність між персонажем (1–6) і його/її особливостями зовнішності (А–Д):

Дівчата з майстерні	А «Бринить голосочок, як срібний дзвіночок»
Мар'яна	Б «слабкий хлопчик»
Лелія	В «таке маленьке, немов якась дівчинка»
Панночка	Г «панна, убрана в хорошу білу сукню»
Івась	Г «убрані по-міському, але надто вбого, запнуті брудними хвартушками»
Павлусь	Д «білоголовий хлопчина»

III. Пошук, дослідження, спілкування.

1. Заповни таблицю.

Герой/героїня твору	Риси характеру	Цитати з твору, які підтверджують твою думку

2. Розглянь уважно «хмарку слів», випиши назви своїх улюблених квітів або квітів, що мають цілющі властивості. Підготуй розповідь про свої улюблені квіти.

IV. Власна творчість.

Напиши, що для тебе означає «бути щасливим», як ти розумієш значення цих слів.

V. Рефлексія.

1. Мені було цікаво дізнатися
2. Тепер я розумію
3. Тепер я вмію
4. Для мене залишилося незрозумілим

ДОДАТОК 2

**Фрагмент
«Українська література.
6 клас.
Зошит моїх досягнень»
Народні пісні**

1. Мої навчальні цілі.

Перед тим як, читати народні пісні, пропонуємо тобі прокласти ланцюжок цілей, щоб рухатися до власної мети. Опрацюй рубрику «Читацький путівник». Подумай, яких результатів ти хочеш досягти, і допиши речення.

1. Я хочу дізнатися більше про
2. Я хочу зрозуміти
3. Я хочу навчитися

2. Мої знання.

Завдання 1–6 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Вибери правильний варіант відповіді й обведи кружечком букву, яка йому відповідає

1. Яка з народних пісень набула нового змісту під час боротьби Української повстанської армії проти російських загарбників на Західній Україні?

A «Нова радість стала»	Б «Щедрик»
B «Сумний Святий Вечір»	Г «Благослови, мати»

2. Баштан, верей, гилка, горидуб, довга лоза, квач, ковінька, просо — це назви

A предметів, що використовувалися під час обрядів
Б народних дитячих ігор
В рослин, що використовувалися під час обрядів
Г рослин, що оспівані в піснях

3. Які пісні співали наші пращури в час, коли «щука хвостом кригу розібе»?

A колядки	Б веснянки
B щедрівки	Г купальські пісні

4. Керівником хору, що вперше виконав «Щедрик» на гастролях за кордоном був:

A Олександр Кошиця	Б Петро Вільговський
B Микола Леонтович	Г Григорій Верьовка

5. «То в гору то в долину,/ То в ружу, то в калину»,— слова, які звучать у пісні:

A «Нова радість стала»	Б «Щедрик»
B «Благослови, мати»	Г «Кривий танець»

6. У піснях якого жанру оспівується кохання, мрії про щасливе подружнє життя?

- А колядки і щедрівки
- Б веснянки
- В купальські пісні
- Г жнивварські пісні

3. Мої уміння та дослідження.

Устав пропущені слова в тексті.

Найдавнішими з народних пісень є Їх поділяють на три цикли: Є особливості виконання таких пісень: в Україні хлопці та чоловіки виконують ..., а дівчата й жінки ... та Разом наші предки залюбки співали ... та До сьогодні збереглося у записах понад ... українських народних пісень.

4. Моя творчість.

Які звичаї та традиції, пов'язані з календарно-обрядовими піснями, були відомі тобі й раніше? Можливо, їх дотримуються у твоїй родині? Напиши про це.

5. Мої здобутки та перспективи.

1. Мені було цікаво дізнатися
2. Тепер я розумію
3. Тепер я вмюю
4. Для мене залишилося незрозумілим

2.5 ОСВІТНІ ВТРАТИ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В 5 КЛАСІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Викликом для сучасної шкільної системи освіти в Україні, зокрема й літературної, стали втрати в навчанні, спричинені тимчасовим припиненням очного освітнього процесу внаслідок карантинних обмежень і повномасштабної російсько-української війни. Серед можливих способів компенсації освітніх втрат п'ятикласників/п'ятикласниць у процесі навчання української літератури може бути практичний порадник для учителів «Українська література. 5 клас: експрес-курс подолання освітніх втрат»¹ (за заг. ред. Т.О. Яценко). Завантажити експрес-курс можна за покликанням: <https://lib.iitta.gov.ua/735026/>. Фрагмент експрес-курсу подано в Додатку 3, Додатку 4.

Змістовий компонент практичного порадника розроблено з урахуванням специфіки цього навчального предмету, що визначається сутністю художньої літератури як виду мистецтва, образним відтворенням людського буття в усій складності та різноманітності його форм. Експрес-курс включає коригувальну навчальну програму з української літератури для 5 класу на 17 (18) навчальних годин, розроблену на основі чинної модельної програми з української літератури для 5–6 класів (за науковою редакцією Т.О. Яценко), календарно-тематичне планування уроків відповідно до навчальної програми, діагностувальні роботи для виявлення об'єктивного стану освітніх втрат п'ятикласників щодо української літератури та результативності їх подолання, картки формульовального оцінювання навчальних досягнень учнів у процесі опрацювання навчальних тем експрес-курсу.

Змістове наповнення коригувальної навчальної програми зорієнтоване на організацію навчання для учнів, які з різних об'єктивних обставин не мали можливості опанувати програмовий навчальний матеріал упродовж навчального року. Тому одним із варіантів запобігання освітнім втратам може бути проведення компенсаторних занять як для класу, так і для окремої групи шко-

¹ Українська література. 5 клас: експрес-курс подолання освітніх втрат: практичний порадник; за заг. ред. Т.О. Яценко / автори: Т.О. Яценко, І.А. Тригуб, О.А. Слижук. Київ: Педагогічна думка, 2023. 58 с.

лярів/школярів чи зведеної групи класів однієї паралелі після завершення навчального року в період літніх канікул. Такі заняття повинні організовуватися за добровільною згодою усіх учасників освітнього процесу та орієнтовані перш за все на тих учнів, які бажають підвищити результати своїх навчальних досягнень.

Проведення компенсаторних занять не передбачає обов'язкового дотримання принципів класно-урочної системи навчання. Рекомендованим для організації навчальної діяльності можуть бути уроки вивчення української літератури в офлайн режимі, заняття у шкільній або ж міській (сільській) бібліотеці, уроки на природі (у лісі, парку тощо), заняття-зустрічі (зокрема онлайн) із сучасними письменниками.

На прикладі експрес-курсу з української літератури для 5 класу конкретизуємо інструментарій вимірювання та подолання освітніх втрат. Експрес-курс орієнтований на формування базових предметних знань, наскрізних умінь та ключових компетентностей учнів, задекларованих у Державному стандарті базової середньої освіти.

Завдання експрес-курсу – розвивати в учнів стійкий інтерес до читання, удосконалювати навички виразного читання, ознайомити із доступними й цікавими для читачів-підлітків високохудожніми творами, формувати початкове розуміння специфіки мистецтва, збагачувати емоційний світ, подати початкові відомості про видатних українських письменників, формувати елементарні вміння аналізу художніх творів, поглиблювати первинне сприймання та усвідомлення художньої сутності образів, сприяти засвоєнню основних понять із теорії літератури, розвивати усне й писемне мовлення учнів.

Критерії добору предметного змісту експрес-курсу: різножанрові художні твори для текстурального вивчення; художня вартісність творів; ідейно-тематична значущість текстів, урахування вікових особливостей художнього сприймання, читацьких інтересів і пізнавальних можливостей учнів-підлітків; художні твори з проєкцією на особистісний розвиток учнів/учениць в умовах змін в Україні, пов'язаних із війною; акцентуація на психологічних аспектах художніх творів, що сприяють формуванню стійкості особистості учнів/учениць, їхньої психологічної пружності; уникнення ретравматизації учнів/учениць у процесі добору художніх творів для текстурального вивчення; формування емоційного інтелекту учнів/учениць у процесі аналізу художніх творів.

Зміст предметного складника експрес-курсу розроблено за тематично-жанровим принципом із дотриманням хронологічної послідовності щодо презентації письменницьких персоналій у межах тематичного розділу. У коригувальній програмі визначено базові теоретико-літературні поняття, вивчення яких традиційно передбачено в 5 класі. Водночас програма не переобтяжена термінами теорії літератури, а обмежена лише тими дефініціями, розуміння яких є необхідним для розкриття ідейно-тематичного змісту художнього твору, його вартісності як естетичного явища. Запропоновано до розгляду твори живопису, музики, скульптури, кіно тощо, що мають ідейно-тематичну спорідненість із виучуваними текстами української літератури або ж є їх інтерпретацією в інших видах мистецтва. У програмі наповнення цієї рубрики є надлишковим, що дозволить учителю відібрати той дидактичний матеріал, що максимально відповідає читацьким інтересам та естетичним смакам їхніх учнів/учениць. Контекстний розгляд художніх творів сприятиме їх цілісному глибокому осмисленню. Міжмистецька взаємодія повинна бути методично вмотивованою та не перешкоджати сприйняттю художнього твору як самодостатнього твору мистецтва.

На основі коригувальної програми та чинного підручника «Українська література. 5 клас» (автори – Т.О. Яценко, В.І. Пахаренко, О.А. Слизук) підготовлено календарно-тематичне планування уроків (навчальних занять) експрес-курсу з української літератури. Розкрито зміст уроків, зазначено рекомендовану кількість навчальних годин для їх проведення, запропоновано оптимальні види навчальної діяльності, твори для реалізації мистецького контексту, а також вказано сторінки підручника, опрацювання яких допоможе учням засвоїти навчальний матеріал. Інтерактивність

календарного планування забезпечують активні покликання на інтернет-ресурси, зокрема повні тексти художніх творів, що в підручнику подано в скороченому варіанті, репродукції творів живопису, файли для прослуховування музичних творів, відеофайли екранізацій та анімаційних версій літературних творів тощо.

Передумовами вироблення практичних механізмів подолання навчальних втрат є оцінювання навчальних результатів школярів/школярок. Для визначення рівня базових предметних знань, наскрізних умінь та ключових компетентностей учнів/учениць необхідно організувати проведення вхідної діагностувальної роботи, що дозволить визначити аудиторію учнів/учениць, яких необхідно охопити корегувальним компенсаторним навчанням. Таке тестування доречно проводити до початку реалізації експрес-курсу.

Діагностувальні роботи (як вхідна, так і вихідна) укладено відповідно до чотирьох груп результатів, визначених Державним стандартом базової середньої освіти, та до методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобувають освіту згідно з новим Державним стандартом базової середньої освіти (див. Додаток 3).

Вихідну діагностувальну роботу, що укладена за аналогією до вхідної, рекомендовано організувати по завершенню навчання за програмою експрес-курсу. Такий прийом допоможе вчителю/вчительці переконатися в результативності обраних механізмів подолання навчальних прогалин у вивченні учнями/ученицями української літератури. Важливо, що учням/ученицям, а також їхнім батькам чи близьким людям, навчальні результати, констатовані за допомогою таких діагностувальних робіт, дозволять прослідкувати за індивідуальною траєкторією розвитку дітей.

Дієвим засобом опанування учнями/ученицями навчального матеріалу в максимально короткі терміни є картки для формуального оцінювання навчальних досягнень (див. Додаток 4). Їх розроблено з урахуванням досвіду формуального оцінювання у фінських школах. Зокрема, учням/ученицям запропоновано визначення індивідуальних цілей, шляхів досягнення особистісно значущих завдань у межах програмових навчальних тем, також рекомендовано практики рефлексії, самооцінювання, взаємооцінювання. Подано різнорівневі запитання та завдання в тестовій формі (закритого і відкритого типів), дослідницькі та творчі завдання для поточного оцінювання роботи над художніми творами, що сприятиме формуванню предметної читацької та ключових компетентностей учнів/учениць. Кількість завдань для виконання в межах поточного оцінювання визначає вчитель/вчителька, ураховуючи читацькі, пізнавальні інтереси та можливості своїх вихованців/вихованок.

ДОДАТОК 3

Фрагмент «Українська література. 5 клас: експрес-курс подолання освітніх втрат Діагностувальна робота № 1 (вхідне діагностування)

I. Аудіювання.

1. Прослухай художній твір, який тобі прочитає учитель/вчителька, або ж перейди за покликанням та прослухай твір. Дай короткі відповіді на запитання.
2. Назви героїв цього твору, місце та час подій.
3. Опиши свої враження від почутого. Хто із героїв тобі сподобався, а хто викликав негативне ставлення? Чому?
4. Сформулюй тему та головну думку цього твору.
5. Розкрий алегоричний зміст персонажів твору.
6. До якого літературного жанру належить цей твір? Свою відповідь обґрунтуй.
7. Поясни, чому навчив тебе цей твір.

II. Читання.

Пригадай прочитані тобою у 5 класі художні твори, та виконай завдання.

2.1. Установи відповідність між назвою художнього твору (1–7) та його автором/авторкою (А–Е)

1 «Фарбований Лис»	А Леся Українка
2 «Лелія»	Б Іван Франко
3 «Чотири сестри»	В Олександр Олесь
4 «Микита Кожум'яка»	Г Сергій Плачинда
5 «Богатирська застава»	Ґ Леонід Глібов
6 «Котилася тарілочка...»	Д Нестор Літописець
7 «Повість минулих літ»	Е Валерій Шевчук

2.2. Установи відповідність між назвою художнього твору (1–8) та його героєм/героїнею (А–Є).

1 «Фарбований Лис»	А Будимир
2 «Лелія»	Б Сварог
3 «Чотири сестри»	В Либідь
4 «Микита Кожум'яка»	Г Князівна
5 «Богатирська застава»	Ґ Павлусь
6 «Яйце-райце»	Д Орел
7 «Берегиня»	Е Чорний Птах
8 «Повість минулих літ»	Є Мавпа Фрузя

2.3. Упізнай героя/героїню за портретом.

- «... вона така гарнесенька: очиці ясні, кучері довгі, сріблясті, сама в білій, прозорій шаті, на голівці малесенька золота корона, ще й крильцята має хороші та барвисті, як у метелика, так і міняться різними барвами, немов тая веселка».
- «Вся в яскраво-білому вбранні, з червоними, вишитими на білому полотні «стрілами Перуна» та «соколами».
- «Над головою пишні зелені коси у вінок склалися, чоло було біле і чисте, очі – величезні, і в них мінилося-променилося зелене сяйво, носик тоненький і прямий, а уста повні й червоні. І цвіло на кожній щоці по яскравому серпику, начебто місяці зійшли з одного й другого боку».
- «Його чередницька шапка-ковпак з'їхала набік. Заросле сивою щетиною, худе лице почервоніло. Чорні очі палали молодю й завзято. Навіть зморшки на лиці розгладилися».
- «Невідомий птах, / Довгохвостий, гостроносий, / На восьми ногах»..

Для довідки: Будимир, Лелія, Берегиня, Зеленокоса сестра, комар.

2.4. Установи відповідність між назвою художнього твору (1–8) та його жанром (А–Є).

1 «Берегиня»	А народна казка
2 «Лелія»	Б літературна казка
3 «Повість минулих літ»	В драма-казка
4 «Микита Кожум'яка»	Г літературна загадка
5 «Богатирська застава»	Ґ легенда
6 «Бачить – не бачить...»	Д історичне оповідання
7 «Яйце-райце»	Е літопис
8 «Козацька сторожа в степу»	Є народний переказ

2.5. Поясни, у чому відмінність між народною та літературною казкою. Зроби короткий висновок про їх спільні ознаки.

2.6. Напиши, який літературний твір, із вивчених у I семестрі, або прочитаних самостійно, тобі найбільше сподобався. Поясни чому.

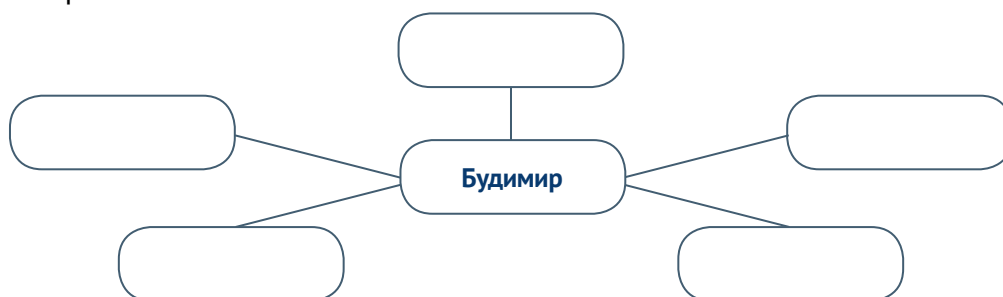
III. Письмо.

3.1. Сформулюй основну думку драми-казки Олександра Олеся «Микита Кожум'яка».

3.2. Перейди за покликанням <https://www.liveworksheets.com/w/uk/ukrainska-literatura/858611> та у запропонованій мнемосхемі знайди позитивні та негативні риси характеру Лиса Микити. із казки І. Франка.

3.3. Перейди за покликанням <https://wordwall.net/> та створи інтерактивну вправу використавши шаблон «Повітряні кулі» на основі казки «Лелія».

3.4. Заповни схему, вписавши до пустих клітинок риси характеру Будимира із оповідання С. Плачинди «Богатирська застава».

3.5. Напиши короткий лист до свого однокласника чи однокласниці, в якому розкажи про книжку, яку ти рекомендуєш і йому/їй прочитати. Поясни, чому це слід зробити.

IV. Говоріння.

4.1. Підготуй розповідь про літературного героя, який тебе найбільше вразив. Склади короткий план розповіді.

4.2. Обери правильний варіант відповіді.

- Вислів «Я на нім пізнався, як на фарбованім Лисі» означає:

А стати дурним

Б стати хитрим

В стати мудрішим

Г стати розумним

- Усно поясни, в яких життєвих ситуаціях ти можеш вжити цей вираз.

4.3. Установи відповідність між персонажем казки «Лелія» та словами, що йому/їй належать:

1 Мар'яна	А «... кажуть, що не заплатять за сей день нічого...»
2 Панночка	Б «Рости ж, леліє, розкішна, красна, щоби була доля щасна!»
3 Лелія	В «Гину тут на безлюдді, в селі».
4 Павлусь	Г «Тут погано, бридко, страшно».
	Д «А в тому саду чисто, метяно, ще й хрещатим барвіночком дрібно плетяно».

- Усно охарактеризуй одного із персонажів цього твору.

4.4. Упізнай місце подій за його описом. Запиши правильну відповідь. Підготуй усну розповідь про події, пов'язані з одним із місць подій.

- «... впала тоді на землю снігова буря. Шалено металися вихори, а хлопці Холодні Вітри поприкладали до рота крижані труби й подули в них».

- «Он і грядочка з квітками – така малесенька, а чого там тільки нема: і чорнобривці, і тоя, і любисток, і рута, й канупер, і м'ята кучерява, ще й повної рожі кущик невеличкий, та все те барвінком хрещатим обплетено».
- «... крик, шум, гармидер, вози скриплять, колеса туркочуть, коні гримлять копитами, свині квичуть, селяни гойкають...».

Для довідок: подвір'я Мар'яни («Лелія»), торговиця («Фарбований Лис»), володіння Білокосої сестри («Чотири сестри»).

4.5. Обговори зі своїм однокласником або однокласницею, які проблеми, порушені у художніх творах, тебе найбільше схвилювали. Запиши декілька запитань, які ти хочеш поставити під час діалогу.

ДОДАТОК 4

Тематичні картки формувального оцінювання навчальних досягнень учнів Народні та літературні казки

I. Цілевизначення. На початку вивчення теми опрацюй рубрику підручника «Читацький путівник». Перш ніж читати казки, проклади ланцюжок цілей, аби рухатися до власної мети, та допиши подані речення.

1. Читаючи народні та літературні казки, я хочу дізнатися більше про
2. Я хочу зрозуміти
3. Я хотів би/хотіла б розвинути навички

II. Тестування. Запропоновані завдання допоможуть тобі стати компетентним читачем/ компетентною читачкою. Опрацювай їх самостійно, у парах чи у групах із однокласниками та однокласницями або ж разом із учителем/вчителькою.

1. Вкажи правильний варіант відповіді.

1) Які ознаки народної казки?

- А має традиційний початок
- Б є чарівні предмети
- В трапляються «магічні числа»
- Г усі зазначені ознаки

2) Ознаки якого виду казок є утворі «Яйце-райце»?

- А про тварин
- Б соціально-побутових
- В героїко-фантастичних (чарівних)
- Г ознаки казок усіх видів

3) Що стало причиною війни між царем-жайворонком і царицею-мишею?

- А яйце-райце
- Б зернятко
- В чарівна лампа
- Г таємні скарби

4) Збірка, до якої належить казка Івана Франка «Фарбований Лис», називається:

- А «Коли ще звірі говорили»
- Б «П'ять кошиків житейської мудрості»
- В «Казки народів світу»
- Г «Тисяча й одна ніч»

5) Казка «Фарбований Лис» з'явилася завдяки народному мистецтву:

А України

В Німеччини

Б Індії

Г Польщі

6) У якому з наведених прислів'їв виражено головну думку казки «Лис Микита»?

А Без правди люди не живуть, а маються.

Б Неправдою світ пройде, а назад не вернешся.

В З брехнею правда не дружить.

Г Правда з вогню, води рятує.

III. Пошук і дослідження, спілкування.

- Встав у тексті пропущені слова.

У ... казках відображаються уявлення народу, його багатовіковий життєвий досвід, звичаї, обряди, побут, вірування. Уміння автора/авторки створювати нові незвичайні образи на основі спостережень за реальною дійсністю називається

... у творі – це неймовірні, чарівні деталі, події, перетворення.

- Порівняй ознаки народних і літературних казок. Заповни таблицю.

Народні казки	Головні ознаки	Літературні казки
	Хто є автором?	
	Будова казок	
	Форма існування	
	Варіативність	
	Характер подій	
	Характеристика персонажів	

IV. Власна творчість.

Запиши поради Лису Микиті про те, чому не можна обманювати та зазнаватися.

V. Рефлексія.

1. Мені було цікаво дізнатися
2. Тепер я розумію
3. Тепер я вмію
4. Для мене залишилося незрозумілим